

Egy életkudarc története

Mihályi Gábor

LAKATOS IMRE FELTÁMADÁSA

Valljuk meg, Lakatos Imre emléke inkább vegyes, mondhatni, bizonytalan töltésű érzelmeket kelt bennünk, ahogy ma már arra a korra sem gondolunk szívesen vissza, amikor hozzá hasonlóan mi is fanatikus kommunisták voltunk, és olyasmiket gondoltunk, mondtunk, tettünk, amikkel manapság nem szívesen büszkélkedünk. Akkoriban persze nagyon imponált Imre műveltsége, sokoldalú tájékozottsága. Noha felkészült marxistának tartottam magam, ő a négy evangélistától legalább tíz könyvvel többet olvasott nálam. Kifejezetten élveztem ironikus, gyilkos humorát. Még akkor is, amikor rajtam köszörülte a nyelvét, és én nem tudtam azonnal ríposztozni, mert az esze legalább háromszor gyorsabban vágott. Tehetségének ismeretében nem is lepett meg nagyon, hogy Lakatos barátom mekkora karriert futott be

Angliában, hogy a London School of Economics tanára, a híres Popper-tanszék örököse lett. Amikor néhányszor eljuthattam Londonba, fel is kerestem őt. Elegáns egyetemi dolgozószobájában fogadott, meg is ajándékozott egy könyvével, amelynek irodalmárként már a címét sem értettem, nemhogy a matematikai képletekkel zsúfolt tartalmát. Kiderült, Lakatos olyan híres tudós lett, hogy disszidens volta ellenére még a *Bolsevik Enciklopédiában* is említik a nevét. Azonban a régi, diákkori barátság nem támadt fel többé, így 1974-ben, amikor megjött a híre tragikusan korai halálának – mindössze 51 éves volt –, csak egy pillanatra torpantam meg, hogy keserűen megállapítsam, Imrét Recsk és Anglia után többé nem találhatom meg újra.

Majd eltelt több mint egy negyed évszázad, hogy nemigen gondoltam rá. Hamar feledtem azt is, hogy 1992-ben Angliába szakadt hazánkfia, Alexander Bandy, azaz Bándy Sándor felkeresett, és kifaggatott Lakatos Imréről.

Így aztán némileg váratlanul ért, és nagyon is felkavarta bennem a már-már feledett múltat a *Replika* tavaszi számában olvasható Lakatos Imre életrajz, Lee Congdon professzor írása, majd a folyóirat megjelenését követő találkozó az Örökmozgó klubjában, ahol mi, a még élő régi barátok magunk közé idéztük Imrét, ha nem is testi, hanem csak szellemi valóságában. A múltba vezető lépcsőkön találkoztam az évek óta Magyarországon élő Jancis Long angol pszichológussal, aki kutatásai nyomán Congdonénál még terjedelmesebb, alaposabb pszichológiai esettanulmányt írt Lakatos Imréről, amely a kanadai *Journal of the Philosophy of the Social Sciences* júniusi számában kerül majd közlésre. (Nem győzöm hangsúlyozni, mennyire fontos lenne önismeretünknek ezt az újabb forrását is megjelentetni magyar nyelven. Már csak azért is, mert Congdon tanulmánya

nehezen tudja követni az 1944 és 1956 közti évek gyors és alapvető változásokat hozó fordulóit, amelyek az egyes embereket is kínosan gyors váltásokra, esetenként álláspontjuk alapvető megváltoztatására készítették, kényszerítették. Congdon jelentősen túl is becüli Lakatos szerepét, az akkori hierarchiában elfoglalt helyét. Például úgy ír róla, mintha Révaival együtt irányították volna a párt kulturális politikáját. Holott tudjuk, Imre csak egyike volt a beosztottnak, akik Révai közvetlen irányítása alatt dolgoztak.

A két Lakatos-életrajzot olvasva igazából az lepett meg és kavart fel, hogy noha Imrét barátomnak tekintetem, milyen sok mindent nem tudtam róla, és hogy a kutatók kiterjedt bűvárkodása ellenére még hány kérdőjel vár megválaszolásra.

AZ EÖTVÖS-KOLLÉGIUMBAN

Lakatos Imrével az Eötvös-kollégiumban ismerkedtem meg, még 1945 őszén. A Kollégiumban töltött két évét doktori disszertációjának megírására, Debrecenben megkezdett egyetemi tanulmányainak befejezésére fordította. Nem azért költözött be a Ménesi úti *alma mater*be, hogy pártutasításra tönkre tegye, ahogy azt Lee Congdon talán Keresztury hatására állítja. Ittléte alatt azonban valóban ő vezette a Kollégium diákjaiból verbuválódott kommunista „frakciót”. Akkoriban még senkit sem zavart, hogy a párt szabályzata nem ismer ilyenfajta képződményt, sőt szigorúan tilt bármiféle frakciózást. Imre anarchista lelkülete nem is tűrt semmiféle szigorú szervezettséget. Feltételezem, hogy a Kollégium ügyeit – mert ami a kulisszák mögött történt, abba mi, egyszerű halandók, nem lettünk beavatva – Imre volt kollégista barátaival, az ugyancsak kommunista Szigeti Józseffel, Király Istvánnal, Lázár Györggyel, Lukácsy Sándorral vitatta meg. A Kollégium dolgairól időnként valószínűleg Révainak is beszámoltak. Akkoriban nemigen tartottunk sem pártnapot, sem egyéb pártszerű összejöveteleket. Ehelyett teljes erőbedobással, örömteli izgalommal késő éjszakákba nyúló, még valóban nyílt, szabad vitákat folytattunk diáktársainkkal a kommunista üdvtanról. Imrével az élen, nem is eredmény nélkül térítettünk. Igaz, ebbe a „sikerbe” belejátszott az a vonzóerő is, amit a párt akkor a fiatal magyar értelmiségre gyakorolt. Ki lát más ember lelkébe, de feltételezhető, bár nem bizonyítható, hogy a kollégisták „megtérésében” a karrierizmusnak is lehetett némi része.

Imre kollégiumi szereplését a *Valóságban* 1947 februárjában megjelent, nagy felháborodást kiváltó cikke koronázta meg. Arról azóta sem esett szó, hogy ez a tanulmány egy huszonöt éves fiatalember elképesztő olvasottságról tanúskodó szellemi teljesítménye volt. Írásában számos idézetet közöl a legkülönbözőbb egyetemi tanárrá, akadémikussá, ismert politikussá (Szekfű Gyula, Horváth János, Eckhardt Sándor stb.) vált volt Eötvös-kollégisták könyveiből, cikkeiből, amelyek azt bizonyítják, hogy ezek a kiemelkedő nevek Horthyék keresztény nemzeti kurzusának kiszolgálói voltak, hogy a Kollégiumot ezer személyi szál fűzte az elmúlt rendszerhez. Lakatos ezek tudatában fordulatot követelt a magyar École Normale vezetésében, olyan változtatásokat óhajtott, amelyek az *alma matert* alkalmassá tehetik arra, hogy betagozódjon a progresszió Magyarországnak megújult intézményrendszerébe. Az éles hang ellenére a *Valóságban* megfogalmazott konkrét követelések nem mentek messzire. Odáig terjedtek, hogy Keresztury kérje fel a radikálisan baloldali Erdei Ferencet és a marxista-leninista Szigeti Józsefet, hogy a Kollégium tanáraiként vegyenek részt a diákok világnézeti nevelésében, hogy azok ne csak kiváló tudóssá váljanak, hanem a Győrffy-kollégistákhoz hasonlóan a szocializmus ügyének elkötelezett harcosai is legyenek.

Ez a cél Lakatosnak a cikkében kifejtett aggodalmai ellenére tulajdonképpen meg is valósult. A kollégisták, legalábbis az általam megismert öt-hat évfolyam legjobbjai a magyar szellemi élet főszereplőinek sorába emelkedtek. A Ménesi utat elhagyva elfog-

lalták az egyetemi katedrákat, a kutatóintézeteket, a nagy kulturális folyóiratok szerkesztősegeit, sőt a vezető kulturális posztokat is okkupálták, a kultuszminiszteri bársonyszéket beleértve. Azzal a megszorítással, hogy azért a kollégistáknak csak egy része tagozódott be újra az *establishment*be, egy másik része az ellenzékiiséget választotta.

De nem tagadható, a kollégisták karrierjében mindenekelőtt az játszott közre, hogy a tanintézet valóban a kiválóak iskolája volt, növendékei kenterben verték évfolyamtársaikat.

A Kollégium kommunista fiataljai közt mindvégig szó sem volt arról, hogy megszűntessük, felszámoljuk a Kollégiumot. A többiekhez hasonlóan mi is nagyon jól éreztük magunkat a Gellérthegy oldalában, nagyon büszkék is voltunk kollégista tagságunkra. A már említett idősebb, volt kollégisták célja is az volt, hogy a Kollégium tanárai lehessenek, és ezt Keresztury távozása után el is érték. Ők – ez tagadhatatlan – már fiatalon is jelentős tudósok voltak, és később többségük – minden kommunistaságuk ellenére – megkerülhetetlen művek sorával gyarapította a maga szakterületét. Lutter Tibor már Keresztury idején is megbízhatóan, színvonalasan látta el szaktanári feladatát, igazgatása alatt nem csökkent az oktatás színvonala. A tudományos munka diszciplinájának az elsajátítása továbbra is követelmény maradt. Lázár György ebben az időszakban hozta létre a Kollégium védőszárnyai alatt az Apáczai Csere János kollégiumot és középiskolát, amelynek tanári karát kollégistákból verbuválták. Elitképző intézmény volt ez is, legkiválóbb végzős növendékei az Eötvös-kollégiumban kaphattak volna helyet. Aztán az Eötvössel együtt a Párt ezt az elitképző intézményt is felszámolta.

Volt némi ráció abban a felismerésünkben, hogy a Kollégium csak úgy maradhat fenn a szocialista Magyarország elitképző intézeteként, ha követi az idők szavát. Csak azt nem fogtuk fel, hogy rövidesen mit követelnek tőlünk az új idők, nem értettük meg, hogy a totalitárius struktúrában nem lehet helye egy ilyesfajta, mégiscsak autonóm tudósokat képző kitűnő iskolájának. Arról nem is beszélve, hogy a Nékosz és az Eötvös konkurenciájával nem bírták volna a versenyt a pártiskolák. Jellemző, hogy a valamivel liberálisabb Kádár érában sem lehetett sem a Nékoszt, sem az Eötvöst a maga régi alakjában feltámasztani. Holott az Eötvös-kollégista Köpeczi Béla éveken át állt a kultusz-tárca élén, nagyrészt volt kollégisták alkották Aczél György tanácsadói körét. Egy kollégista társunk a rendszerváltásig a politikai bizottság tagja volt. Igaz, karrierjét annak köszönhette, hogy soha sem kezdeményezett semmit. Csak éppen mindig tudta, mire kell rábólintania.

HOMÁLYOS ÉVEK

Lakatos Imre disszertációjának megvédése után elhagyta a Kollégiumot, és más vizekre hajózott. Az Ösztöndíjtanács titkára lett. Eltűnt a szemem elől, igaz, nem tartoztam a legszűkebb baráti köréhez, és új munkakörében nem volt rám szüksége. Imre a kollégisták elől is eltűnt, még a kommunista frakció irányításában, munkájában sem vett részt. A 47/48-as tanévben én lettem a frakció titkára, semmiféle kapcsolatunk sem volt Lakatossal. A Kollégium diákjait már nem ismerte, így az intézmény belső életére vonatkozó döntésekről még a háttérből sem formálhatott volna véleményt. Mindabban, ami a Kollégiumban a későbbiekben történt, Imrének már semmi része sem lehetett.

Mindazonáltal érdemes lenne tudni, jelen volt-e Imre a Révainál 1948 tavaszán egybehívott értekezleten, amelyen egyes volt kollégisták is jelen lehettek, és ahol Keresztury lemondott a kollégium igazgatásáról. Azt sem tudjuk, volt-e Imrének szerepe abban, hogy a gyengekező, erősen befolyásolható Lutter Tibor lett az új igazgató, és nem a nagy formátumú tudós, Szabó Árpád, akihez Lakatost ugyancsak baráti szálak fűzték. Amikor Lutter az Ösztöndíjtanács igazgatója, Imre akkor a szervezet titkára volt.

Az 1947-ben kibontakozó Lukács-vitában a tanítvány Mészáros Istvánt kivéve a kollégiumi frakció Lukács ellen foglalt állást. Ez volt a pártvonal, s mi ugyan nagyon lagymatagon, de ezt követtük. Imrével ekkor sem kerültünk kapcsolatba.

Valamit hallottunk harangozni Lakatos moszkvai ösztöndíjáról, kiküldetéséről, majd visszajöveteléről. De nem értesültünk Lakatos kegyvesztettségéről, nem volt közismert, hogy nem kapta vissza a párttagkönyvét, és hogy háttérbe szorítva egy gimnáziumban tanít. Én 1949 végén, miután megkaptam a tanári okleveletem, elhagytam a Kollégiumot. Csak kollégista barátaimtól hallottam, hogy Lakatost Lutter lakásáról elvitte az ÁVH. Emlékszem, két barátommal a szabadban sétálva beszélgettünk Imre letartóztatásáról. Kezdtük érzékelni, bár ezt egymásnak sem mertük bevallani, hogy valami nagyon nincs rendben, ha egy ilyen kommunisztát, mint Lakatos, imperialista ügynöknek minősítenek.

A Kollégiumot 1950 nyarán oszlatták fel, Imre akkor már Recsken raboskodott, így ehhez a szomorú döntéshez végképp semmi köze sem lehetett.

IMRE POKOLJÁRÁSA

Imrével 1956 nyarán volt újabb emlékezetes találkozásom. Meghívtam magunkhoz. Én időközben megnősültem, feleségem, Földes Anna, aki nemrég fejezte be egyetemi tanulmányait, az *Irodalmi Újság* munkatársa volt. Imre akkor már egy ideje, két vagy három éve szabadult Recskről. Hozzánk jövendőbeli második feleségével, Pap Évával érkezett.

Ennek a találkozásnak két emlékezetes mozzanata volt. Évát hírből ismertük, barátaink barátjaként ugyanabban a körben mozgott, mint mi, de személyesen akkor találkoztunk vele először. Tény, hogy Imre még a kollégiumi időkben bizalmasának tekintett, és első házasságának válságaiba is beavatott. Jellemző volt rá, hogy magánéletének fontos döntései előtt kikérte barátai véleményét. Csakhogy mi akkor körülbelül tíz éve nem beszélgettünk egymással, Imre azonban olyan fesztelenül folytatta kapcsolatunkat, mintha csak tegnap váltunk volna el. Megvallom, a régi barátság visszaállítása nekem is jólesett. Miközben Anna kiment Évával a konyhába, Imre azonnal beavatott új házasságának tervébe, s megkérdezte, hogy helyeslem-e a döntését. A jegyesek távozása után Anna elmondta nekem, hogy Éva váratlanul megkérdezte tőle, menjen-e feleségül Lakatoshoz. Anna – és ezt Éva is tudta – ekkor találkozott életében először mind a két emberrel. Mit válaszolhattunk, természetesen mindketten helyeseltük a házassági tervet. Világos volt, hogy ezt akarják tőlünk hallani.

Imre ekkoriban már bekapcsolódott a Petőfi Köri gyűlések, viták szervezésébe. Ő is – mint egész baráti körünk – Nagy Imre pártján állt, igaz, akkor még mi sem jutottunk túl a reformkommunista illúziókon. Akkoriban baráti körben főként azt tárgyaltuk, hogy mikor, hogyan ébredtünk fel hithű dogmatizmusunkból. Imre elmesélte, hogy ő akkor józanodott ki, amikor közölték vele, hogy nem volt semmiféle bűne, ártatlanul szenvedett Recsken vagy három évet. Elmesélése alapján úgy képzeltem, hogy amikor Imrét kiengedik Recskről, s közlik vele, hogy nem volt semmiféle bűne, hogy semmiért szenvedte el az internálás gyötrelmeit, akkor ott nyomban, mint égből a villám, jött el számára a megvilágosodás pillanata.

Csak a *Replika* találkozásán tudtam meg, hogy Imre a maga felébredésének történetét némileg lekerekítette, az csak végső lényegét tekintve volt igaz. A kiábrándulás folyamata nála is hosszabb ideig tartott.

Lee Congdon és Jancis Long kutatásai sem tudták pontosan felderíteni, miért került Imre Recskre, és mi történt ott. Csak kevés dokumentum áll rendelkezésre, és nagyon is kérdéses, mennyire megbízhatóak a barátok visszaemlékezései. Hiszen őket arról, hogy mi történt vele, akkoriban mit gondolt, mit tett vagy nem tett, Imre informálta. Ő pedig,

mint azt a magam példája is tanúsíthatja, nagyon is hajlamos volt arra, hogy a történeteket némileg kiglancolja, a maga számára kedvező színben mesélje el.

Az alábbiakban a két forrásmunka, a Jancis Longgal és Bándy Sándorral folytatott újabb beszélgetések, valamint a *Replika* ankétján elhangzottak alapján a magam interpretációját, feltételezéseit adom elő.

Imre Moszkvából 1949 nyarán tér haza vakációra. De már nem engedik vissza, a párttagkönyvét és a régi állását sem kapja vissza. Minthogy a párttól kapott lakását barátoknak két évre kiadta, Lutternál húzza meg magát. Lutter nagymértékben Imre lekötöztette. Hiszen – gondolom – neki köszönheti nemcsak Eötvös-kollégiumi igazgatói állását, hanem egyetemi tanári kinevezését is. Még remélni lehet, hogy a nagy talentumú fiatal embert az égiek idővel visszafogadják kegyeikbe.

Imrét 1950. április 20-án váratlanul a KEB elé idézik Sós Leventével együtt. A fennmaradt rövid jegyzőkönyv tanúsága szerint a román elvtársak bejelentése alapján vizsgálatot indítottak kettejük ellen. Megállapítást nyert, hogy 1944-ben Nagyváradon a Lakatos Imre által létrehozott kommunista sejt a párt jóváhagyása nélkül működött, Imre megtévesztette a többieket, amikor elhitette velük, hogy felsőbb utasításra cselekszik. A KEB ugyancsak megállapítja, hogy elsősorban Lakatos Imrét terheli a felelősség Izsák Éva haláláért, öngyilkosságáért, és ezért büntetésből kizárja őt a pártból. Sós Levente bűnrészesként megússza dorgálással. Kafka *Perének* szürreális, abszurd világában járunk, csak találgatni lehet, hogy mik is a valóságos mozzgatórugók, hogy mi történik a színpalak mögött.

(A tájékozatlan olvasó számára: Lakatos Imre 1944-ben valóban szervezett egy illegális szemináriumot nagyváradai bujkálásának idején. Imre anarchista lelkületének ismeretében el tudom képzelni, hogy Debrecenben, az ottani kommunisták úgy nagyjából tudhattak ennek a szemináriumnak a létezéséről, a szörnyű, zűrzavaros időkben nem is lehetett elvárni, hogy a pártsejtek szabályosan, bürokratikusán működjenek, kapcsolódjanak egymáshoz. Imréék hihették, hogy ők az illegális párt tagjaiként működnek, de ezt a kapcsolatot a párt felsőbb szervei mindig letagadhatták. Dokumentumok, szabályszerű jóváhagyás hiányában mondhatták, hogy Imre ezt a sejtet a saját szakállára szervezte meg.)

A Nagyváradon hamis papírokkal élő Izsák Éva is tagja volt Imre csoportjának. Egy nap azonban kiderült, hogy Izsák Éva búvóhelye veszélyessé vált, új lakhelyet kellene találni számára. Ez azonban nem akart sikerülni, Lakatosék viszont attól tartottak, hogy a lány lebukhat, és valamennyiüket veszélybe sodorhatja. Olyannyira pánikba estek, hogy Imre javaslatára rémületükben egyhangúan megszavazták, Éva legyen öngyilkos. Még a fiatal lány szerelme is a halálos ítéletre voksolt. Noha Éva felülhetett volna a pesti vonatra, hogy megpróbálja Pesten elrejtőzni, a talaját vesztett teremtés Sós Levente kíséretében felutazott Debrecenbe, és a Nagyerdőben megitta a méregpoharat.

Ezt a szörnyű esetet a párt illetékes fórumai megvizsgálták, megtárgyalták. Végül azonban a nagyváradai csoport valamennyi tagját felvették a pártba. Imre is úgy vélte, a vizsgálat felmentő ítélettel zárult. Ő sem tartotta magát bűnösnek.

Nézetem szerint Congdon téved, amikor úgy hiszi, létezett volna olyan szabály, miszerint a kommunistákat előbb ki kellett zárni a pártból, hogy letartóztathassák őket. Csak az inkvizíció idején kellett az eretnekeket kiközösíteni az egyházból, hogy máglyára lehessen küldeni őket. A kommunista pártban ez másképp működött. A letartóztatott párttagokat minden előzetes értesítés nélkül csukták le. Legfeljebb utólag zárták ki őket a pártból, de ez is csak ritkán történt meg, mert ehhez indokolni kellett volna a letartóztatás okait. Amikor 1950-ben az Athenaeum könyvkiadó lektora voltam, körülöttem lecsukták a kiadó párttitkárát, a lektorátus vezetőjét, majd a kiadó igazgatóját. Egyik alkalommal sem közölték velünk, hogy miféle vétek terheli ezeket a jó elvtársnak hitt szerkesztő társainkat. El tudom képzelni, hogy a román elvtársak valamilyen más okból

1950-ben valóban újra elővették a román állampolgár Izsák Éva ügyét. A magyar párt-nak meg tanúsítania kellett, hogy keményen fellép Lakatossal szemben. Egy normális, épeszű világban Imrét és körét valójában még 1945-ben bíróság elé kellett volna állítani, hogy az döntsön ügyükben.

Imre tehát nem alaptalanul hihette, hogy őt Izsák Éva miatt tartják Recskén. A jelek szerint azt gondolta, hogy neki itt is igaz kommunista módjára kell viselkednie. Ezért is vállalta, hogy hithű kommunistaként, szabadlábba kerülve az ÁVH-nak, a párt öklének a szolgálatába áll, s az ügyet eláruló ismerőseiről jelentéseket ír.

Ezt a szolgálatot viszont csak addig vállalhatta jó lelkiismerettel, amíg megmaradt hívőnek. Azonban addig beszélgetett eretnek barátaival, amíg azok meg nem győzték őt a maguk igazáról.

Egy ideig nem értettem, hogy Imrének miért kellett megvallania barátainak besúgó tevékenységét, amiről azok soha sem szerezhettek volna tudomást. Azt hiszem, Imre, aki nagyon okos ember volt, felmérte, hogy vallomásával, bocsánatkérésével kiszabadulhat az ÁVH karmai közül. Így a szabad világban is zsarolhatatlanná vált, hiszen mondhatta, ő már rég leleplezte magát.

UTÓIRAT

Lakatos Imre 1956-ban távozott Magyarországról. Itteni pályája teljes kudarccal végződött. Szörnyű gyilkossággal kezdődött, és végül a recski internálótáborba torkollott. Sikerült ismertté tenni a nevét, a legnagyobbakkal parolázhatott, de végül is minden tehetsége ellenére közepes jelentőségű, alapjában tisztviselői munkakörben foglalkoztatták. Még az egyetem kapuit sem nyitották ki előtte. Úgy hagyta el az országot, hogy besúgói ténykedésének megvallásával végül még legközelebbi barátaiban is kellemetlen emlékeket hagyott maga után.

Angliában aztán csoda történt. Nagy ember, nagy tudós lett. Ahogy sorra megjelennek idehaza kint alkotott, nevének világhírt szerzett munkái, feltételezem, úgy nő az érdeklődés személye, számos kérdőjellel tarkított, ellentmondásos életrajza iránt, és talán – különösen, ha a zárolt, eltűnt dokumentumok is hozzáférhetővé válnak – előbb-utóbb megszületik a magyar Lakatos-biográfia is, amely – merjük remélni – elkerüli Lakatos mitizálásának a csapdáját. Mert valljuk meg, van ilyen veszély. Hiszen sokak számára nagyon is csábító Imrét mitikus gonoszként, Mefisztóként, mindnyájunkat rossz útra vezető guruként jellemezni, akire átháríthatjuk a magunk bűneit.

Imre tagadhatatlanul rendkívüli képességgel megáldott, sokoldalúan tehetséges ember volt. Csak éppen mindig tíz centiméterrel a föld fölött lebegett, s mert önteltségében mindig is önmagába bezárva élt, nehezen mérte fel megnyilatkozásainak hatását, és még kevésbé érzékelte ezek más emberekre gyakorolt hatását. Nem csoda, hogy politikusi ambícióit dédelgetve minden tehetsége ellenére minduntalan zátonyra futtatta élete hajóját. Ha a forradalom bukása után, felmérve addigi életének teljes csődjét, megint elveszti a fejét és öngyilkos lesz, az ő emléke is elmerül a nirvána süllyesztőjében, mint e nehéz évek annyi más áldozatáé.

Angliában, a szabad világban, ahol politikusi álmai számára már végképp nem nyílt tér, végül is megfogadta Révai intelmét: „Lakatos elvtárs – mondta neki –, miért nem hagyja a politikát, és foglalkozik filozófiával, amihez ért? Mi is a maga szűkebb területe? Vagyis tudományfilozófiával, matematikai logikával.”

Imrét élete egyik jó tündére megmentette a pusztulástól. De mi van azokkal, akik idehaza maradván nem találják meg a maguk nemtőjét, és minden tehetségük ellenére elsűp-pednek a magyar mocsárban?